

ناگفته‌ها

خاطرات دکتر عنایت‌الله رضا

وگفت وگو با:

عبدالحسین آذرنگ؛ علی بهرامیان؛ صادق سجّادی؛ علی همدانی

چاپ دوم

با اصلاحات

تهران، ۱۳۹۶

سرشناسه	رضا، عنایت‌الله، ۱۲۹۹ - ۱۳۸۹، مصاحبه‌شونده
عنوان و نام‌پدیدآور	ناگفته‌ها: خاطرات دکتر عنایت‌الله رضا / در گفت و گو با: عبدالحسین آذرنگ؛ علی بهرامیان؛ صادق سجادی؛ علی همدانی.
مشخصات نشر	تهران: نامک، ۱۳۹۵.
مشخصات ظاهری	ص. ۳۲۵.
شابک	978 - 600 - 6721 - 02 - 6
وضعیت فهرست‌نویسی	فیبا.
یادداشت	عبدالحسین آذرنگ، علی بهرامیان، صادق سجادی، علی همدانی.
موضوع	رضا، عنایت‌الله، ۱۲۹۹ - ۱۳۸۹، مصاحبه‌ها.
زبان	آذرنگ، عبدالحسین، ۱۳۲۵ - . مصاحبه‌گر.
رده‌بندی کنگره	DSR۱۵۳۴/۵/۶۶۵ ۱۳۹۱
رده‌بندی دیویی	۹۵۵/۰۸۲۴۰۹۳
شماره کتابشناسی ملی	۲۸۵۳۱۶۳

نامک در زبان پهلوی (فارسی میانه) به معنای کتاب و نامه است.
تلفن ۶۶۴۱۷۶۳۶

ناگفته‌ها، خاطرات دکتر عنایت‌الله رضا

در گفت و گو با:

عبدالحسین آذرنگ؛ علی بهرامیان؛ صادق سجادی؛ علی همدانی

نوبت چاپ: دوم، ۱۳۹۶

حروفچینی: گنجینه

چاپ: خورشید

شمارگان: ۷۰۰ نسخه

قیمت با جلد نرم: ۲۰۰۰۰ تومان

قیمت با جلد سخت: ۲۵۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۶۷۲۱-۰۲-۶

تمامی حقوق برای نشر نامک محفوظ است.

دفتر فروش: ۶۶۴۷۷۴۰۵-۶

یادداشت

استاد دکتر عنایت‌الله رضا (۱۲۹۰-۱۳۸۹)، اندیشمند، پژوهشگر، مؤلف، مترجم، عضو شورای عالی علمی مرکز دائرة المعارف بزرگ اسلامی، و نیز از فعالان سیاسی سابق، سرانجام در تیرماه ۱۳۸۹، پس از مدت‌ها بیماری، در روزی مرگ‌زای و چند هفته میان اغما و هوشیاری درگذشت و پیکرش با حضور شماری از دوستان و آشنایان در تهران به خاک سپرده شد. پس از مرگش، مطالب بسیاری درباره او و زندگی و آثارش از رسانه‌های مختلف انتشار یافت. در اینجا قصد نداریم حتی با گزارشی کوتاه درباره زندگی او تکرار مکررات کنیم. استاد رضا درباره زندگی خودش مطلبی نوشته است و به ویژه در باب دوره‌های زندگی که یکسره صرف فعالیت سیاسی برضد حکومت پهلوی و تحقق یافتن آرمان‌هایش شده است، حیات روشن‌گرانه‌ای را به قلم درآورده است. او همچنین دفتری از تأملات فلسفی و اندیشه‌ورزی‌اش را در خصوص شماری از مسائل، از خود برجای نهاده است. امیدواریم آن زندگی‌نامه خوش‌ترست، همراه با دفتر اندیشه‌های او انتشار بیاید تا خوانندگان علاقه‌مند از راه اطلاعات دست اول در حقیقت ناگفته به قلم خود او با او آشنا تر شوند.

کتابی که در دست دارید، متن پیاده شده و بازنگاری شده ۲۳ گفت و گو، هفته‌ای یک نشست چند ساعته، در مدتی بیش از ۸ ماه با استاد رضا است. ما که در این نشست‌ها حضور داشتیم و پرسش‌ها را طرح کردیم، از همکاران او در مرکز دائرة المعارف بزرگ اسلامی هستیم. استاد رضا از ۱۳۶۵ به جمع مؤلفان دائرة المعارف پیوست و ما امکان یافتیم که چند سالی از مصاحبتش برخوردار باشیم. استاد رضا از سال‌ها پیش از آنکه به جرگه اصحاب دائرة المعارف بپیوندد، همه

توان و وقتش را مصروف پژوهش و نگارش می‌کرد. زمانی که ما از نزدیک با او آشنا شدیم، با استاد پژوهش‌گر باتجربه‌ای رو به رو بودیم که با وجدان و دقت علمی و نیز با عشق و شوری فراوان به تاریخ و فرهنگ ایران زمین، و به ویژه به بخش‌های شمال و شمال غربی ایران فرهنگی، که آماج چندین و چند گونه مطامع سوء بوده است، و در عین حال با حساسیتی عاطفی، کند و کاو می‌کرد و قلم می‌زد. گذشته سیاسی او اصولاً در قلمروهای پژوهشی هیچ‌یک از ما قرار نمی‌گرفت، اما پنهان نبود که استاد رضا زندگی ماجراجویانه، پرافت و خیز، پرتنش و پررنجی را پشت سر نهاده است. او مردی پرخاطره، پراطلاع و روزگار دیده بود، و هرگاه به مناسبی موضوعی به میان می‌آمد که درباره آن اطلاع یا خاطره‌ای داشت، حرف‌هایش شنیدنی می‌شد، به ویژه در زمینه‌های فکری و سیاسی که عمرش را بیشتر در آنها صرف کرده بود.

استاد رضا ذاتاً بسیار رند، سحراب، حتی قدری خجول، و مایل به گوشه‌گیری بود. کسی او را می‌یافت یا بازمی‌شناخت، که سرافرازش را می‌گرفت و او را به سخن گفتن وا می‌داشت. او از جنجال، غوغا، حضور در مطبوعات، دور می‌گردد. درخواست‌های فراوانی از او برای مصاحبه شد که نپذیرفت، و از حضور در نشست‌ها و کنفرانس‌ها و تری خودداری ورزید. در دوره‌ای که آماج حملات شدیدی از سوی شماری از هم‌مسلمانان قدیمش قرار گرفت، سکوت را بر پاسخ‌گویی ترجیح داد، و حتی گاه نظاره‌گر میدانی شد که پیاپی در چند سو در آن میدان به او می‌تاختند. درد و رنج را در او آشکارا می‌شد حس کرد، به ویژه پس از مرگ همسر همدم و همراهش که پا به پای او همه افت و خیزها را تاب آورده بود. ماکه همکار او بود و طی سال‌ها تراشیده شدن و شکستن تدریجی‌اش را به چشم می‌دیدیم و احساس می‌کردیم، و در عین حال، فروخفتن شمع وجود چندین و چند استاد دیگر، بزرگانی کم‌نظیر، جانشین‌ناپذیر و ثروتمندان فرهنگی را از نزدیک دیده بودیم، نمی‌توانستیم نگران استادانی نباشیم که از دست بروند، اما حرف‌هایشان را زده باشند. البته ما، مانند شما خوانندگان، از حقیقت ماجراهای این استادان، از جمله استاد رضا، آگاه نیستیم. استاد رضا بارورترین سال‌های عمرش را چالش‌جویانه گذرانده است. در دنیایی که او در آن سر می‌کرد، با آن مناسبات، کشاکش‌ها و دوستی‌ها و دشمنی‌های سیاسی، شاید کمتر بتوان روایت‌هایی یافت که منطبق بر هم یا حتی نزدیک به هم باشد. سال‌های سال باید بگذرد تا گفته‌ها و شنیده‌ها، نوشته‌ها و سندها، اتهام‌ها و دفاع‌ها، مشاهده‌ها و روایت‌ها، از

سرند نقادی‌ها بگذرد، در عین حال رویدادها از تب و تاب بیافتند، تا خطوط چهره‌ها اندک اندک شکل بگیرد، به ثباتی نسبی برسد و آنچه جامعه در نهایت واقعیت می‌داند یا حقیقت می‌پندارد، در معرض داوری‌های دقیق‌تر و منصفانه‌تری قرار بگیرد. ما از دست‌اندازان استاد رضا هستیم، اما به آنچه او درباره خود و گذشته‌اش می‌گوید، شاید همان قدر آگاه باشیم که شما، و نه بیش. ما وارث دعوای سیاسی او نیستیم، زیرا نه آن دعوای او را به چشم دیده‌ایم و نه از حقیقت ماجراها آگاهی داریم؛ بلکه فقط کوشیدیم تا استاد رضا سکوت دردناکش را بشکنند و از خودش، از گذشته‌اش، از ماجراهاش، و از مدعاهایش بگویند. در ۲۳ نشست که از آغاز پاییز تا اواسط بهار سال بعد ادامه داشت، هفته‌ای یک روز در دفتر کار یکی از همکاران جمع شدیم و از استاد رضا پرسش کردیم و در حد امکان کوشیدیم تا او آنچه در ذهن دارد به زبان آورد. دو دستگاه ضبط، پرسش و پاسخ‌ها را ثبت می‌کرد. ما ۴ تن، هرکدام براساس اطلاعاتی که درباره او داشتیم، آنچه از او خوانده بودیم، یا آنچه درباره او شنیده بودیم، سعی کردیم نکته مهمی درباره او از نظر دور نماند. البته شما خوب می‌دانید گفت‌وگو با سالخورده‌ای در آستانه ۹۰ سالگی، که بخش‌هایی از خاطراتش دستخوش نسیان شده باشد و هن او گاه از تمرکز بر یک موضوع خسته شود و به موضوعی دیگر بپردازد، به آسانی گفت‌وگو را تحت عادی نیست؛ به ویژه آنکه بیماری فرساینده مرگ‌زای استاد رضا، داروهایی که مصرف می‌کرد، بر احوال او تأثیر می‌گذاشت و روند گفت‌وگوها را دشوار می‌ساخت. با این حال، چون استاد رضا فردی بسیار باحیثیت و منبع الطبع بود، گاه یادداشت‌هایی تهیه می‌کرد و در نشست‌ها بر اساس آن، و البته با علاقه بسیار، به گفت‌وگو می‌پرداخت. در هر حال، آنچه در این کتاب از زبان او می‌شنوید، گفته‌های مردی است که تلاش کرده است در واپسین سال‌های عمرش از ماجراهایی پرده بردارد. ده شماری از آنها قطعاً، و شماری دیگر احتمالاً، از نکاویده‌ترین رویدادهای تاریخ سیاسی معاصر ما به شما می‌آید.

سؤال‌هایی که در کتاب با اختصار «س» مشخص شده است از یکی از ما ۴ تن است. پرسش‌ها را به این دلیل به نام پرسش‌گر نیآورده‌ایم که هدف اصلی، پاسخ‌های استاد رضا بوده است، نه پرسش‌ها. پاسخ‌های استاد رضا با نشانه اختصاری «ج» مشخص شده است. متن کامل سؤال و جواب‌ها را آقای عباس حسینی از ضبط صداها پیاده کرده است. متن را ما ۴ تن به نوبت خوانده‌ایم و برای متناسب ساختن آن برای انتشار، ویرایش کرده‌ایم. در گفته‌ها تغییری داده نشده است، مگر در مواردی که جمله‌ای یا عبارتی تکراری بوده که حذف شده است، یا واژه‌ها و

تأکیدهایی که معمولاً در زبان شفاهی به کار می‌رود و در زبان کتبی افاده معنا نمی‌کند، یا تغییرات دیگری که لازمه تبدیل کردن زبان گفتاری به زبان نوشتاری است، و شما می‌دانید که در فارسی فاصله این دو زبان با هم بسیار است. در مواردی هم که الفاظی در گفت و گوهای دوستانه به کار می‌رود، یا برخی تعارفات، القاب، شوخی‌ها و حرف‌های حاشیه‌ای، حذف شده است. جز این، آنچه در این کتاب می‌بینید ناگفته‌هایی از زبان استاد عنایت‌الله رضا است. بدیهی است که مسئولیت پاسخ‌ها با ما نیست. تاریخ البته سرانجام همه چیز را سرند می‌کند. امیدواریم انتشار این کتاب به روشن شدن گوشه‌هایی از تاریخ معاصر ایران کمک کند و به گفت و گوها و نقد و بررسی‌های عمیق‌تر و روشن‌گر دامن بزند.

مبدالحسین آذرنک؛ علی بهرامیان؛ صادق سجادی؛ علی همدانی

تهران، زمستان ۱۳۹۰